

"המטונימיה ברומן "סיפור פשוט מאת שמואל יוסף עגנון

1 איאת סאלם גודה

אוניברסיטת בג'דאד-פקולטת השפות

2 זינב עבאס פאד'ל

אוניברסיטת בג'דאד-פקולטת מדעי האיסלאם

الكناية في رواية "قصة بسيطة" للكاتب شموئيل يوسف عجنون

م.م ايات سالم جوده

Ayat.s@colang.uobaghdad.edu.iq

جامعة بغداد/ كلية اللغات / قسم اللغة العبرية

م.م زينب عباس فاضل

Zainab.abbas@cois.uobaghdad.edu.iq

جامعة بغداد/ كلية العلوم الاسلامية/ قسم الاديان المقارنة

תקציר

המטונימיה נחשבת מאחת השיטות הלשוניות והסמנטיות החשובות ביותר בשימוש בשפה העברית, היא בעיקר הביע עקיף משומש להעברת רעיון או משמע מסוים דרך השימוש במילה מסוימת שמתייחסת לדבר אחר קשור בו מבלי להזכיר אותו במפורש. המטרה מהמטונימיה הוא להגיע למשמעות המכוונת בצורה מסתורית כלשהי, זה מה שנותן יופי לטקסט מה מה שגורם לקורא להתאמץ להבין את הטקסט ולגלות את המשמעות המכוונת. זה מה שמקנה לטקסט אופי רטורי וספרותי. המחקר הגיע למסקנה שהמטונימיה בצורה כללי היא תיאור למצב או לדבר בביטוי עקיף.

מילת מפתח: סימנטיקה, מטונימיה, רומן, עגנון.

הקדמה:

מחקר זה עוסק בחקר המשמעות, שהוא בעל חשיבות רבה בשפה העברית, שכן האלמנטים הסמנטיים בולטים בכל יצירות המשוררים והסופרים. אחד האלמנטים החשובים שנדון במחקר שלנו היא המטונימיה, שבה משתמש הסופר כדי להביע משמעות מסוימת במטרה להציג תמונה אסתטית וייחודית לטקסט. המחקר מתחיל בסקירה קצרה על חייו של הסופר שמואל יוסף עגנון, הנחשב לאחד הסופרים החשובים בעברית, יצירותיו והפרסים החשובים בהם זכה. לאחר מכן ניתנו הגדרות על סמנטיקה ולאחר מכן הגדרת המטונימיה, ואחר כך הוסברו הסוגים בהם השתמש הסופר. המחקר יושם על ששת הפרקים הראשונים של הסיפור "סיפור פשוט" מאת שמואל יוסף עגנון, ולבסוף צורפו המסקנות העיקריות שהושגו.

החשיבות הכללית של המחקר

חשיבות מחקר זה טמונה בכך שהוא מהווה תרומה צנועה למחקר האקדמי באופן כללי ולחקר המטונימיה בפרט. חשיבות מחקר זה טמונה בכך שהוא עוסק בחקר המטונימיה ובזיהוייה בסיפור הקצר העברי, ובפרט בסיפור "הפשוטה" (שישה פרקים) מאת הסופר שמואל יוסף עגנון.

החשיבות היישומית

החשיבות היישומית של המחקר זה היא להיות כלי לחוקרים, המתרגמים ולומדי השפה העברית.

השערות המחקר

נקודת המוצא במחקר זה היא שהסיפור העברי הקצר עשיר באלמנטים רטוריים. ובמיוחד בתחום המטונימיה, תורם תרומה משמעותית לחקר הסמנטיקה, ומשחק תפקיד חשוב בהעשרת הנושאים הלשוניים, ובמיוחד בסיפורים העבריים.

מטרת המחקר

מטרת מחקר זה היא להציג את סוגי המטונימיה . בסיפור הפשוט של הסופר שמואל יוסף עגנון, באמצעות גישה ניתוחית-תיאורית.

כדי להשיג מטרה זו, יש לבצע את השלבים הבאים:

- סקירה כללית על הסמנטיקה .
- הגדרת המטונימיה וסוגיה.
- ניתוח הסיפור הפשוט מאת שמואל יוסף עגנון.

החיים שלו

שמואל יוסף עגנון נולד כשמואל יוסף טשאטשקעס (צ'צ'קס) בי"ח באב תרמ"ז (8 באוגוסט 1887) (אם כי הוא עצמו הציג לפעמים את תאריך לידתו כתשעה באב תרמ"ח, 8 באוגוסט 1888) בבוצ'אץ' שבגליציה המזרחית, חבל ארץ בדרום-מזרח פולין שהיה נתון בשלטונה של האימפריה האוסטרו-הונגרית מאז סוף המאה השמונה-עשרה. גדל במשפחה מסורתית, כשהוא נתון להשפעת אביו, שלום מרדכי צ'צ'קס, שהיה מוסמך לרבנות ונטה לחסידות, וסבו מצד אמו, יהודה הכהן פארב, שהיה אדם אמיד ונודע בבקיאותו בתלמוד. אמו היתה זו שקירבה אותו לספרות ולשירה וכן דאגה לטיפוח ידיעותיו בגרמנית, שהיתה שפת המדינה.

(<https://library.osu.edu/projects/hebrew-lexicon/02005.php>)

יצירותיו של עגנון

- (אלו ואלו: קובץ סיפורים "הנדח", "והיההעקוב למישור", "עגונות", "בלבד ימים" ועוד.
- על כפות המנעול (1923): אוסף סיפורי אהבים: "בדמי ימיה", "סיפור פשוט", "הרופא וגרושתו", "עובדיה בעלמות".
- סמוך ונראה: קובץ סיפורים: "שני תלמידי חכמים שהיו בעירנו", "אצל המדת", "בין שתי ערים", "האדונית והרוכל".

- עד הנה: קובץ סיפורים "עד הנה", "תהלה", "שברעת אמונים", "פרנהיים", "העידו ועינם".
- האש והעצים: קובץ סיפורים "סיפורי הבעל שם טוב"
- עיר וצלואה (1973): קובץ סיפורים ואגדות על בוטשאטש. ע"רת הולדתו של עגנון.
- בחנותו של מר לובלין (1924).
- לפנים מן החומר (1975): קובץ של ארבעה סיפורים.
- פתח דברים (1977): סיפורים
- ספר, סופר וספור (1978): סיפורים על סופרים ועל ספרים מן המקורות היהודיים.
- קורות בתינו (1979): שני סיפורים, האחד על משפחה יהודית בגליציה והשני על תולדות משפחתו של עגנון
- תכריך של סיפורים (1985): קובץ סיפורים.

אחריות:

- הכנסת כלה (1931): אפוס המתאר את יהדות גליציה בתחילת המאה ה-19
 - אורח נטה ללון (1938): רומן-תמול שלשום (1945): רומן בארבעה חלקים.
 - שירה (1971). רומן שעלילתו מתרחשת בירושלים שלסוף שנות השלושים.
 - מעצמי אל עצמי (1976). קובץ של מאמרים ונאומים.
 - אסתרליין, יקירתי: מכתבים בין עגנון למו"ל שלו.
- 1977 הוציאה לאור האוניברסיטה העברית את יידישע ווערק (1977): אוסף סיפורים ושירים שכתב עגנון ביידיש (رحيم راضي عبد جاسم رشيد حلو: 2011: 6-7).
- עגנון זכה בפרסים רבים, ביניהם פרס נובל לספרות אותו קיבל ב-1966 יחד עם המשוררת היהודייה השוודית נלי זקס. הוא קיבל פעמיים את פרס ביאליק (ב-1934 ו-1950), ושני פרסי ישראל (ב-1954 ו-1958), הוא קיבל את פרס אוסישקין ב-1946 על הרומן "תמול שלשום". האוניברסיטה העברית בירושלים העניקה לו תואר דוקטור לשם כבוד ב-1958, והוא קיבל את אותו התואר ממכון וייצמן ב-1967 (وداد عبد الفتاح, علي خليفة, 202: 402).

הסמנטיקה

היא חקר המשמעות בשפה. אנחנו יודעים שהשפה משמשת להביע משמעויות שאחרים יכולים להבין. אך המשמעויות קיימות במוחנו וניתן להביע את מה שבמוחנו באמצעות צורות השפה המדוברת והכתובה (כמו גם באמצעות מחוות, פעולות וכדומה). חקר המשמעות הוא רמת הניתוח הלשוני שבה ניתנת ניתוח המשמעות. זו הרמה המופשטת ביותר של הניתוח הלשוני, והמשמעות קשורה בקשר הדוק ליכולת האדם לחשוב לוגית ולהבין. לכן, כאשר אנחנו מנסים לנתח משמעות, אנחנו מנסים לנתח את יכולתנו לחשוב לוגית ולהבין. חקר המשמעות עוסק ב "מתן תיאור שיטתי של טבע המשמעות" (Karim Nazari Bagha, 2011:2).

ובהגדרה אחרת, הסמנטיקה היא אחד התחומים של בלשנות או פילולוגיה או בלשנות כללית. זהו אחד התחומים החשובים והמאתגרים והמעניינים ביותר בזמנית. זהו תחום חשוב מכיוון שהוא עוסק במשמעות שהיא התפקיד העיקרי של השפה (محمد علي الخولي: 2001: 11).

המטונימיה

המטונימיה היא מעתק סמאנטי הנוצר באמצעות העתקת הדיבור מהדבר שאליו מתכוונים אל דברים הקרובים לו במציאות או הסמוכים לו במחשבתנו, והנחפסים משום כך כמייצגים אותו (המונח בא מיוונית: meta- מעבר ל- onoma = שם: החלפת שם בשם) (נלי דינגוט, רינה בן-שחר, 1990: 96). Nile Dengot, renah bin sahar.

המטונימיה היא אחד מסוגי הטרופים המציין המרת שם הדבר באחת מתכונותיו או באחד ממאפייניו, כגון הכתר במשמעות המלך. המטונימיה יכולה לציין גם המרת הסיבה בתוצאה וכיו"ב. הדבר המאפיין את המטונימיה הוא היותה מבוססת על מגע מסוג כלשהו בין המשמע המקורי למשמע החדש (רפאל ניר, 1989: 68). Rafael Nir.

המטונימיה היא מילה או ביטוי המשמשים כתחליף למילה או ביטוי אחרים שיש להם קשר סמנטי קרוב (Edmund Weiner, Syivia Chalker, 1994:480).

המטונימיה נחשבת לתופעה שכיחה פחות מן המטפורה, אך גם לה יש חשיבות רבה להתפתחות הלשונית והיא אחד הכוחות החזקים היוצרים שינוי סמנטי. המטונימיה היא מעתק הנשען על סמיכות או על מגע בין מסומנים. כלומר, בניגוד למטפורה, אין מדובר כאן בקישור בין מסומנים רחוקים, אלא במסומנים שיש ביניהם קרבה מראש. המעתק המטונימי הוא אפוא מעתק מצומצם המוגבל לאותו שדה סמנטי, או לידע על עולם המציאות המוגבל לתחום מסוים (זהר לבנת, 2014:213). Zohar Levnet

עכשיו נבהיר הסוגים העיקריים והנפוצים של המטונימיה:

1. **יחסי חלק ושלם**: סוג זה של מטונימיה היה שייך באורך מסורתי לטרופה הקרוי סינקדוכה. במקרה זה משמשת מלה המציינת חלק של עצם כלשהו (חי או דומם או מהות מופשטת) לציון העצם כולו (רפאל ניר, 1989: 74), לדוגמה:

- "ברוך מאיר הוא מאותם שהצלחה **מאירה להם פנים**"

- "**הארת פנים** של ההצלחה ניכרת בפניו של ברוך מאיר וזורחת על זקנו

וניכרת בעיניו ששוחקות אפילו בזמן שהוא יושב יחידי"

בדוגמאות המובאות לעיל, אנו שמים לב לשימוש במילים 'הארת פנים' ו'מאירה להם פנים', המילים האלו מסמלות את המצב הכללי של האדם. הפנים מבטאות את הרגשות והתחושות הפנימיות של האדם, כמו אושר ושמחה, שמתבטאות בהארה או מאירה על פניו. לפיכך, הפנים מהוות ביטוי לאושר ולסיפוק שהאדם מרגיש באופן כללי.

2. **יחסי מקום**: לעתים אנו משתמשים במילה המציינת מקום כדי לסמן משהו שנמצא במקום מסוים, וזאת בשונה מסימון המקום עצמו (זהר לבנת, 2014: 214), לדוגמה: (נר השבת בחדרה של בתולה צנועה בשעה שהיא נינוחית מיגיעתה וקוראת בספר)

"בחדרה של בתולה" היא מטונימיה למקום, כאן הכוונה לחדר שבו גרה נערה

טהורה שלא נישאה עדיין. המטונימיה מבטאת את מצב הטהרה והצניעות שבו חיה הנערה בבדידותה, מה שנותן לחדר סמליות החורגת ממשמעותו המילולית כחדר רגיל.

3. **הסמל והמסומל:** מלה המציינת סמל או חפץ טקסי משמשת לציון מושג או אירוע הקשורים בסמל (רפאל ניר, 1989: 72), לדוגמה:

"בשבת ויום טוב ובימים שקוראים חצי הללי הולך הוא לבית הכנסת"
- "קריאת חצי הלל": מתייחס לחלק מטקס דתי יהודי הכולל קריאת קטעים מתוך ההלל, שהוא אוסף של מזמורים ותפילות.
- "חצי הלל" פירושו שקריאה חלקית של ההלל, והטקס הזה קשור לחגים היהודיים. "שבת": הוא היום הקדוש ביהדות. הוא נחשב ליום מנוחה. היהודים נמנעים מעבודה ומקדישים את הזמן למנוחה ולעבודת השם.
- "יום טוב", מתייחס לכל יום חג או מועד דתי שחוגגים היהודים, ומשמעותו "יום שמח".

כל הביטויים האלה הם סמלים או רמזים למשמעות דתית במסורת היהודית, ומשמשים כמטונימיה כדי לתאר מנהגים דתיים מסוימים.

4. **התכונה לסימון ונושא התכונה:** סוג זה של מטונימיה הוא מן הנפוצים ביותר, מלה המציינת תכונה כלשהי משמשת לציון בעל התכונה (רפאל ניר, 1989: 73) או אפשר לומר הסוג הזה הוא מילים רבות המציינות תכונות של אדם או של חפץ עוברות מעתק מטונימי כך שהן מסמנות גם את האובייקט שהוא בעל התכונה (זהר לבנת, 2014: 214).

לדוגמה: "לא יצתה שעה קלה עד שהפכה מירל פיניה לקיר והחזירה נשמתה לבעל הנשמות"

בדוגמה שלעיל המילה (בעל הנשמות) היא מטפורה, המילה זה מתייחסת לאלוהים הוא שנותן את הנשמה לאדם ואז לוקח אותה.

5. **היוצר והמוצר:** מילה המציינת שם של אדם או של חברה משמשת לציון מוצר שנוצר (או המוצא) על-ידי האדם או החברה (רפאל ניר, 1989: 73).

6. **הכלי ותוכן הכלי:** מלה המציינת כלי משמשת לציון הכמות של מה שהכלי מכיל (רפאל ניר, 1989: 72).

7. **החומר והמוצר:** בזכות מעתק מטונימי זה אנו מכנים את האשפה בשם פח, אף על פי שכיום הוא עשוי מפח רק לעתים רחוקות. כך גם המילה כסף מציינת את אמצעי התשלום שבעבר היה עשוי ממתכת בשם כסף. מילים אלה ציינו בראשיתן את החומר ואחר כך גם חפץ כלשהו העשוי מאותו חומר, (זהר לבר, 2014: 215).

8. **זמן ואירוע ומצב:** בסוג זה של מטונימיה מלה המציינת זמן משמשת לציון אירוע או מצב המתרחשים באותו זמן, (רפאל ניר, 1989: 71).
לדוגמה: "שלא כשבוש **שלשעבר** שבוש היום. לשעבר מי שחלה הקיז לו דם, היום הוא רוחץ באמבטאות של מיני מלח, **לשעבר** אדם סד ביתו בסיד, היום הוא מציירו במיני צורות, **לשעבר** אדם תולה שלט על חנותו לכל ימיו" הביטוי "שלעבר" נושא בתוכו סמל לזמן שעבר, ומשקף את חייו של האדם ואת חוויותיו מהעבר. (לשעבר) כאן הוא מטונימיה לאותם חוויות ואירועים שנוצרו בעבר והשפיעו על האישיות ועל המצב הנוכחי. על כן, הביטוי מתייחס להשוואה בין החיים הקודמים למה שהפכו להיות כיום, תוך התמקדות בהתפתחות או בשינוי שהתרחש עם הזמן.

9. **יחס בין הפעולה לתוצאת הפעולה:** שמות פעולה רבים בעברית מציינים הן את

הפעולה והן את התוצר שלה, או את מה שהתקבל ממנה, (זהר לבר, 2014: 215).
לדוגמה: "הירשל בנו של בעל הבית הוא ובלומה משמשת לפניו, כל זמן שמשמשת בבית עושה היא את מלאכתה באמונה, שכירת שנים היא ואינה אוספת ידיה. **שתי ידיה השכירה לבית בשכר דירה ומזונות ומלבושים, פניה ולבה לא השכירה**, בין שבעל הבית רוצה בין שאינו רוצה פניה ולבה ברשותה של בלומה".
בדוגמה זה "שתי ידיה השכירה לבית" לא מתייחסת ליד פלומה עצמה אלא העבודה שבלומה עושה לבעל הבית בתמורה לתשלום.

המסקנות

1. המטונימיה היא מעתק הנשען על סמיכות או על מגע בין מסומנים.
2. המטונימיה היא מילה או ביטוי המשמשים כתחליף למילה או ביטוי אחרים שיש להם קשר סמנטי קרוב.
3. המטונימיה היא תמיד תיאור, כפי שהיא מתארת אדם, דבר, מצב או דבר אחר.
4. הסוג הנפוץ ביותר בו משתמש הכותב בסיפור פשוט הוא תיאור של משהו.
5. אחד היפים בשימוש של הכותב במטונימיה בטקסט הוא למשוך את תשומת ליבו של הקורא ולא להשתעמם.

ביבליוגרפיה

העברית:

1. לבנת, זהר (2014) *יסודות תורת המשמעות סמנטיקה ופרגמטיקה*, כרך א, ישראל, האוניברסיטה הפתוחה.
2. עגנון, שמעון יוסף (1975) *סיפור פשוט*, ירושלים ותל אביב.
3. רינה בן-שחר (1990) *סגנון הסיפרות, הלשון, הסגנון, ולשון הספרות*, יחידה 9-10, ישראל, האוניברסיטה הפתוחה.
4. ניר, רפאל (1989) *סמאנטיקה עברית משמעות ותקשורת* 1-3, תל אביב, האוניברסיטה הפתוחה.

האנגלית:

1. Karim nazari Bagha (2011) *Ashort Introduction to semantics*, journal of language teaching and research.
2. Weiner, Edmund, Syivia Chalker (1994) *The Oxford Dictionary of English Grammer*, new York, Oxford University press.

הערבית:

1. خليفة، وداد عبدالفتاح علي (2021) *حكاية العنزة شموئيل يوسف عجنون (دراسة سيميائية تأويلية، مجلة كلية الآداب والعلوم الانسانية، مصر*.
2. الخولي، محمد علي (2001) *علم الدلالة (علم المعنى)*، دار الفلاح، عمان
3. عبد، رحيم راضي، جاسم رشيد حلو (2011) *الرمزية السياسية في نتاجات شموئيل يوسف عجنون قصة من عدو الى صديق انموذجا، مجلة الاستاذ*.

المواقع الالكترونية:

1. (<https://library.osu.edu/projects/hebrew-lexicon/02005.php>)

الكناية في رواية "قصة بسيطة" للكاتب شموئيل يوسف عجنون

المستخلص

تعتبر الكناية من اهم الاساليب البلاغية والدلالية المستخدمة في اللغة العبرية، فهي بالاساس تعبير غير مباشر يستخدم لا يصال فكرة ما او معنى معين وذلك باستخدام كلمة معينة تشير الى شئ آخر مرتبط به دون ذكره بشكل واضح وصريح. ان الهدف من الكناية هو الوصول الى المعنى المقصود من خلال طريقة ما تتسم بالغموض وهذا ما يعطي جمالية للنص مما يجعل القارئ ان يبذل جهداً لفهم النص واكتشاف المعنى المقصود وهذا ما يضيف على النص طابعا بلاغيا وادبيا.

خلص البحث الى ان الكناية بصورة عامة هي عبارة عن وصف للحال او للشئ بتعبير غير مباشر.

الكلمات المفتاحية: الدلالة، كناية، رواية، عجنون.